

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ – CONTENTS

ΠΑΥΛΙΝΑ ΚΑΡΑΝΑΣΤΑΣΗ – ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΤΖΙΓΚΟΥΝΑΚΗ – ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΤΣΙΓΩΝΑΚΗ	
Προλογικό σημείωμα	15
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ – LIST OF CONTRIBUTORS	17
ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ – ABBREVIATIONS	25
1. ΕΡΓΟ ΤΩΝ ΦΟΡΕΩΝ ΤΟΥ ΥΠ.ΠΟ.Α. ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ – LOCAL SERVICES' AND THE UNIVERSITY OF CRETE'S WORK	
ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΟΠΑΚΑ	
Οι αρχαιολογικές έρευνες του Πανεπιστημίου Κρήτης την τριετία 2011-2013	33
<i>Archaeological research by the University of Crete in 2011-2013</i>	52
ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΚΑΝΤΑ & ΙΩΑΝΝΑ ΣΕΡΠΙΤΣΙΔΑΚΗ	
Το έργο της ΚΓ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων κατά τα έτη 2011 - 2013	53
<i>The work of the 23rd Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities during the years 2011-2013</i>	69
ΧΡΥΣΑ ΣΟΦΙΑΝΟΥ	
Το έργο της ΚΔ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων κατά την τριετία 2011-2013	71
<i>The work of the 24th Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities during the years 2011-2013</i>	78
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΤΖΙΓΚΟΥΝΑΚΗ	
Το έργο της ΚΕ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων κατά τα έτη 2012-2013	79
<i>The work of the 25th Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities during the years 2012-2013</i>	97

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΣΥΘΙΑΚΑΚΗ

Το έργο της 13ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων (2011-2013)	99
<i>The archaeological work of the 13th Ephorate of Byzantine Antiquities (2011-2013)</i>	115

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΤΖΙΓΚΟΥΝΑΚΗ

Το έργο της 28ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων κατά τη διετία 2012-2013	117
<i>The work of the 28th Ephorate of Byzantine Antiquities during the years 2012-2013</i>	135

ΣΗΦΗΣ ΦΑΝΟΥΡΑΚΗΣ

Το έργο της Υπηρεσίας Νεωτέρων Μνημείων και Τεχνικών Έργων Κρήτης κατά τα έτη 2011-2013	137
<i>The work of the Service of Modern Monuments and Technical Works of Crete in 2011-2013</i>	146

ΘΕΟΤΟΚΗΣ ΘΕΟΔΟΥΛΟΥ

Υποβρύχια και παράκτια αρχαιολογική έρευνα στην Κρήτη, κατά την τριετία 2011-2013. Πεπραγμένα του Γραφείου Εναλίου Αρχαιοτήτων Κρήτης	147
<i>Underwater and foreshore archaeological research in Crete (2011-2013). Transactions of the Department of Underwater Antiquities of Crete</i>	158

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΙΝΩΣ, ΕΛΙΣΑΒΕΤ Μ. ΚΑΒΟΥΛΑΚΗ & ΜΑΡΙΑ ΚΛΑΔΟΥ

Το έργο της Επιστημονικής Επιτροπής Κνωσού κατά την τριετία 2011-2013	159
<i>The work of the Knossos Scientific Committee in the years 2011-2013</i>	170

ΜΙΧΑΛΗΣ Γ. ΑΝΔΡΙΑΝΑΚΗΣ

Το έργο της Επιστημονικής Επιτροπής Ανάδειξης Οχυρωματικών Έργων Κρήτης	171
<i>The work of the Scientific Committee for the Enhancement of Cretan Fortifications</i>	187

2. ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ – REGIONAL UNIT OF HERAKLION

Προϊστορική περίοδος – Prehistoric Era

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΠΑΠΑΔΑΚΗ & ΙΩΑΝΝΑ ΣΕΡΠΕΤΣΙΔΑΚΗ

Νέες θέσεις των μινωικών χρόνων στην περιοχή του Κρουσώνα	191
<i>Two new Minoan sites in Krousonas region</i>	200

ΙΩΑΝΝΑ ΣΕΡΠΕΤΣΙΔΑΚΗ

Ανασκαφική έρευνα στον Κατσαμπά Ηρακλείου	201
<i>Excavations at Katsambas, Heraklion</i>	208

ΚΑΛΛΙΟΠΗ ΓΚΑΛΑΝΑΚΗ, ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΠΑΠΑΔΑΚΗ & DON EVELY

Σωσική ανασκαφική έρευνα στον Σαμπά Πεδιάδας	209
<i>Rescue excavation in Sambas, Pediada: Preliminary remarks</i>	215

ΓΙΩΡΓΟΣ ΒΑΒΟΥΡΑΝΑΚΗΣ

Ο ΠΜ-ΜΜ θολωτός τάφος Β στο Απεσωκάρι Μεσαράς:	
Τα αποτελέσματα των εργασιών των ετών 2012 και 2013	217
<i>The EM-MM tholos tomb B at Apesokari, Mesara:</i>	
<i>The results of the works in 2012 and 2013</i>	226

ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

Μινωική Κουμάσα: Ανασυνθέτοντας την ιστορία ενός μεθορίου κέντρου της νότιας Κρήτης	227
<i>Minoan Koumasa: Reconstructing the history of a liminal centre of Southern Crete</i>	239

ΣΤΕΛΛΑ ΜΑΝΔΑΛΑΚΗ & ΜΑΡΙΝΑ ΒΕΛΕΓΡΑΚΗ

Παλαιοανακτορική εγκατάσταση στον χώρο του ξενοδοχείου «Amirandes» στις Κάτω Γούβες του Δήμου Χεροονήσου	241
<i>Protopalatial settlement at the coast of Kato Gouves, north of “Amirandes” hotel</i>	250

ΔΑΝΑΗ Ζ. ΚΟΝΤΟΠΟΔΗ, ΚΩΣΤΑΣ ΓΕΩΡΓΑΚΟΠΟΥΛΟΣ**& ΜΙΧΑΛΗΣ ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ**

Ένα ιερό κορυφής στην αλπική ζώνη του Ψηλορείτη	251
<i>A peak sanctuary in the alpine zone of Mount Psiloritis</i>	262

ΣΤΕΛΛΑ ΜΑΝΔΑΛΑΚΗ

Μινωική εγκατάσταση στον λόφο «Καστρί» στο Αιμάνι Χεροονήσου	263
<i>Neopalatial Minoan settlement on the hill of Kastri in Chersonesos</i>	269

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΑΘΑΝΑΣΑΚΗ

Μια παράκτια νεοανακτορική εγκατάσταση στην Αμμουδάρα Ηρακλείου: Πρώτη προσέγγιση μιας παλιάς ανασκαφής	271
<i>Neopalatial coastal settlement in Ammoudara, Heraklion: A preliminary approach</i>	280

ΑΛΕΞΙΑ ΣΠΗΛΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ

Νέα ματιά στο υλικό της κεραμικής και των ανθρωπόμορφων ειδωλίων από το ιερό κορυφής Κόφινα Αστερουσίων	281
--	-----

<i>New study of pottery and human figurines from the peak sanctuary of Kophinas, Asterousia</i>	292
KOSTIS S. CHRISTAKIS, MARIA MAVRAKI-BALANOU & ALEXANDROS KASTANAKIS	
<i>Economic and political complexity in the Apouselemis Valley: A preliminary assessment</i>	293
<i>Οικονομική και πολιτική πολυπλοκότητα στην Κοιλάδα του Αποσελέμη: Μια προκαταρκτική αποτίμηση</i>	307
ROBERT C. ARNDT	
<i>Reflecting a rectangular structure at Kommos</i>	309
<i>Ανίχνευση μιας ορθογώνιας κατασκευής στον Κομμό</i>	318
HALFORD W. HASKELL	
<i>Central Crete's octopus trademark</i>	319
<i>Το χτιπόδι ως εμπορικό σήμα της κεντρικής Κρήτης</i>	327
ΜΙΧΑΛΗΣ ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ	
<i>Τα λιμάνια του κόλπου της Μεσαράς.</i>	
<i>Από το πρώτο λιμάνι της αρχαιότητας ως σήμερα:</i>	
<i>Η υπόθεση του μύθου της αρπαγῆς της Ευρώπης</i>	329
<i>Ports of the Mesara plain. From the first port of antiquity to nowadays and the issue of the myth of Europe</i>	345
MAXIME COLLEU, MATTHIEU GHILARDI, DAVID PSOMIADIS & FRANÇOISE GASSE	
<i>A reinterpretation of Minoan landscapes in the Mesara plain (southern Crete) following a palaeoenvironmental approach</i>	347
<i>Μια νέα ερμηνεία των μινωικών τοπίων στην πεδιάδα της Μεσαράς (νότια Κρήτη), βάσει μιας παλαιοπεριβαλλονικής προσέγγισης</i>	358
<i>Αρχαϊκή έως και ρωμαϊκή περίοδος – Archaic to Roman Era</i>	
SALVATORE RIZZA & ANTONELLA PAUTASSO	
<i>New research on the so-called "Temple C" and the related building on the south slope of the Patela of Prinias</i>	359
<i>Νέες έρευνες στον επονομαζόμενο "Ναό C" και το παρακείμενο κτήριο στη νότια πλαγιά της Πατέλας του Πρινιά</i>	365
GIACOMO BIONDI	
<i>An Archaic sarcophagus burial at Orthi Petra (Aphrati)</i>	367
<i>Μια αρχαϊκή ταφή σε σαρκοφάγο στην Ορθή Πέτρα (Αφρατή)</i>	378

ΣΤΕΛΛΑ ΜΑΝΔΑΛΑΚΗ

- Πρόσφατη ανασκαφική έρευνα στο ρωμαϊκό θέατρο Χερσονήσου
*Recent excavation and research at the Roman theatre
of Chersonesos* 386

**ΜΑΡΙΑ ΜΑΥΡΑΚΗ-ΜΠΑΛΑΝΟΥ, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΑΣΤΑΝΑΚΗΣ
& ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΖΙΑΜΠΑΣΗΣ (ΚΑΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΩΝ
ΙΩΑΝΝΑ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ & ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΠΑΠΑΔΑΚΗ)**

- Ρωμαϊκές αγροικίες στην περιοχή του Φράγματος Αποσελέμη,
στην περιοχή των χωριών Αβδού, Σφεντύλι και Ποταμιές,
νομού Ηρακλείου 387
- Roman farmhouses in the area of the Aposelemis Dam
between the villages Avdou, Sfendyli and Potamies, Heraklion* 393

Βυζαντινή έως και νεότερη περίοδος – Byzantine to Modern Era

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΣΥΓΓΙΑΚΑΚΗ, ΕΛΕΝΗ ΚΑΝΑΚΗ & ΧΑΡΑ ΜΠΙΑΜΕΖΗ

- Οι παλαιότερες οχυρώσεις του Ηρακλείου: Μια διαφορετική
προσέγγιση με βάση τα νεότερα ανασκαφικά δεδομένα 395
- Older fortifications of Heraklion: A different approach
based on recent excavation data* 410

ΣΤΑΥΡΙΝΗ ΔΡΙΤΣΑ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΤΣΑΛΗΣ & ΕΛΠΙΔΑ ΣΥΓΓΕΛΑΚΗ

- Κτηριακή στερέωση-αποκατάσταση & συντήρηση τοιχογραφιών
ναού Αγίου Νικολάου στο Μιλιαρίο Μονοφατσίου 411
- Structural consolidation, restoration and conservation
of wall-paintings of the church of Saint Nikolaos
in Miliarisi, Monofatsi* 421

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΤΣΑΛΗΣ & ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΑΥΓΕΡΗ

- Αποκατάσταση καθολικού Παναγίας Γκουβερνιώτισσας 423
- Restoration of the katholikon of the monastery
of Panagia Gouverniotissa* 429

ΑΘΗΝΑ Ε. ΤΣΑΜΠΑΝΑΚΗ

- Νέα στοιχεία από την ανασκαφική έρευνα
στη Μονή Παληανής (Βενεράτο Ηρακλείου)
New excavation data from the Monastery of Paliani 442

*Φαιστός, Αγία Τριάδα και Γόρτυνα
- Phaistos, Ayia Triada and Gortyn*

†VINCENZO LA ROSA, FILIPPO CARINCI & PIETRO MILITELLO

- The archaeological activities of the Universities of Catania
and Venice in Phaistos and Ayia Triada (2011-2013)* 443

<i>Η αρχαιολογική δραστηριότητα των Πανεπιστημίων της Κατάνιας και της Βενετίας στη Φαιστό και την Αγία Τριάδα (2011-2013)</i>	451
MARIA BREDAKI & FAUSTO LONGO	
<i>Phaistos Project. The results of the recent surveys (years 2011-2013)</i>	453
<i>Πρόγραμμα «Φαιστός». Τα αποτελέσματα των πρόσφατων ερευνών (έτη 2011-2013)</i>	464
FAUSTO LONGO	
<i>Phaistos Project. The Greek polis in the light of recent topographic studies</i>	465
<i>Πρόγραμμα «Φαιστός». Η ελληνική πόλη υπό το πρόσμα των πρόσφατων ιοπογραφικών ερευνών</i>	481
ALESSANDRO GRECO & ANDREA BETTO	
<i>Christos Effendi. Archaeological studies on the acropolis of Phaistos: from Minoan to Post-Palatial age – an INSTAP project</i>	483
<i>Αφέντης Χριστός. Αρχαιολογικές έρευνες στην ακρόπολη της Φαιστού, από τη μινωϊκή έως τη μειανακτορική περίοδο – ένα πρόγραμμα του INSTAP</i>	494
SIMONA TODARO	
<i>Pottery production at Prepalatial and Protopalatial Phaistos: New data from the Greek-Italian survey</i>	495
<i>Η κεραμική παραγωγή στην προανακτορική και παλαιοανακτορική Φαιστό: Νέα στοιχεία από την ελληνο-ιταλική επιφανειακή έρευνα</i>	502
EMANUELA SANTANELLO	
<i>Phaistos in the Archaic period: New data from the Phaistos Project Survey</i>	503
<i>Η Φαιστός στην αρχαϊκή περίοδο: Νέα στοιχεία από την επιφανειακή έρευνα του Προγράμματος «Φαιστός»</i>	507
AMEDEO ROSSI	
<i>Phaistos in the Roman period: A preliminary report</i>	509
<i>Η Φαιστός στη ρωμαϊκή περίοδο: Μια πρώτη προσέγγιση</i>	518
ROSARIO MARIA ANZALONE	
<i>Πήλινα ειδώλια από τον οικισμό στον Προφήτη Ηλία (Γόρτυνα): Μια γενική θεώρηση</i>	519
<i>Terracotta figurines from the settlement of Profitis Ilias (Gortyn). A general overview</i>	528

JACOPO BONETTO, ANNA BERTELLI & MARTINA COLLA*New researches at the Sanctuary of Apollo Pythios at Gortyn*

529

Νέες έρευνες στο Ιερό του Απόλλωνος Πυθίου της Γόρτυνας

536

ENZO LIPPOLIS, RITA SASSU, CHIARA GIATTI & LUIGI MARIA CALIÒ*Gortys. Archaeological excavations of new mausoleums**in the Praetorium area*

537

*Γόρτυνα. Αρχαιολογικές ανασκαφές νέων μαυσωλείων**στην περιοχή του Πραιτωρίου*

552

CLAUDIA LAMBRUGO, WITH ELENA BELGIOVINE, DANIELE CAPUZZO,**ILARIA FRONTORI, DANIELA MASSARA & PIETRO MECOZZI***Gortys, "Terme a Sud del Pretorio".**Observations on the main phases of the building**ten years on from the beginning of the excavations*

553

*Γόρτυνα, "Terme a Sud del Pretorio".**Παρατηρήσεις συς κύριες κατασκευαστικές φάσεις του κιηρίου,**δέκα χρόνια μετά την έναρξη των ανασκαφών*

563

ENRICO ZANINI, STEFANO COSTA, ELISABETTA GIORGI & ELISA TRIOLI*The excavation of the Early Byzantine District**near the Python in Gortyn (field seasons 2011-2013):**An image of the end of the Mediterranean city*

565

*Η ανασκαφή της «Βυζαντινής Συνοικίας του Πυθίου» στη Γόρτυνα:**Μια εικόνα για το τέλος της μεσογειακής πόλης*

574

ROBERTO PERNÀ*Πρόσφατες έρευνες γύρω από το Νότιο Κτήριο*

575

*της Συνοικίας των Βυζαντινών Οικιών της Γόρτυνας**Recent investigations at the South Building*

584

*in the Byzantine District of Gortyn***ISABELLA BALDINI, CHIARA BARBAPICCOLA,****YORGOS BROKALAKIS, VERONICA CASALI, SILVIA DONADEI,****GIULIA MARSILI, LUCIA ORLANDI & DEBORA PELLACCCHIA***Preliminary results of investigations in the basilica*

585

*of Mitropolis, Gortyn: The finds from Annex II**Βασιλική Μητρόπολης, Γόρτυνα: Προκαταρκικά ουμπεράοματα*

603

*της μελέτης των ευρημάτων από το Πρόσκτοιμα II***MARIA RICCIARDI***Nέα στοιχεία για το βαπτιστήριο στη Μητρόπολη της Γόρτυνας:*

605

*Η διακόσμηση με μαρμάρινο opus sectile**The opus sectile decorations of the Baptistry in Mitropolis,**Gortys, Crete: Preliminary investigations & results*

613

Υποβρύχια Αρχαιολογία – Underwater Archaeology

**THEOTOKIS THEODOULOU, BRENDAN FOLEY,
DIONYSIS EVAGGELISTIS, GEORGE KOUTSOULAKIS,
DIMITRIS SAKELLARIOU & ALEXANDROS TOURTAS**

*Crete Project 2011: Underwater archaeological survey
at the area off Heraklion and Dia Island.*

A preliminary report 615

*Υποβρύχια αρχαιολογική έρευνα στην περιοχή Ηρακλείου
και Νίας (2011). Προκαταρικά αποτελέσματα* 625

Θέματα συντήρησης – Conservation Issues

ΙΩΑΝΝΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑΚΗΣ & ΓΕΩΡΓΙΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗ

*Εργασίες αποκατάστασης και διατήρησης των γυψολιθικών
στοιχείων της «Οικίας του Αρχιερέα», περιφερειακού μνημείου
του ανακτόρου Κνωσού, από τη διαβρωτική δράση
των ομβρίων υδάτων και παράλληλη διερεύνηση
του αποκαλυφθέντος αγωγού* 627

*Restoration and preservation project of architectural elements
of gypsum in the “High Priest’s House”, a peripheral monument
of the Palace of Knossos, from the eroding action of the
rain water and the investigation of the excavated drain* 646

ΕΥΘΥΜΙΑ ΤΣΙΤΣΑ

*Μινωικές τοιχογραφίες: Παλαιότερες επεμβάσεις και προσθήκες
Minoan wall-paintings: Old conservation works and alterations* 647
656

ΕΛΕΝΗ ΜΠΑΚΟΘΑΝΑΣΗ & ΕΛΕΝΗ ΠΑΠΑΔΑΚΗ

*Εικόνες από τη συντήρηση τριών μινωικών τοιχογραφιών
του Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου* 657
*The conservation process of three wall-paintings
in the Archaeological Museum of Heraklion, Crete* 664

**ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΠΑΛΗΣ, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΣΑΠΟΥΝΤΖΑΚΗΣ,
ΜΑΝΩΛΗΣ ΧΑΤΖΗΜΑΝΩΛΗΣ & ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΨΑΡΟΥΔΑΚΗ**

*To érgo tou Eργαστηρίου συντήρησης κεραμικής-τοιχογραφίας
της ΚΓ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων
την περίοδο 2011-2013* 665
*Work at the conservation of ceramics Laboratory
of the 23rd Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities,
during 2011-2013* 670

ΓΕΩΡΓΙΑ ΠΑΧΑΚΗ & ΓΙΩΡΓΟΣ ΦΑΝΟΥΡΑΚΗΣ

Εργασίες συντήρησης και αποκατάστασης μεταλλικών ευρημάτων, ΚΓ' Ε.Π.Κ.Α., 2011-2013	671
<i>Conservation and restoration of metallic finds at the 23rd Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities, 2011-2013</i>	
	675

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΛΙΟΛΙΟΣ & ΜΑΡΙΑ ΜΑΜΑΛΑΚΗ

Η συστηματική συντήρηση των τοιχογραφιών τριών ναών στην περιφέρεια της 13ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων	677
<i>The systematic conservation of wall-paintings of three monuments in the region of the 13th Ephorate of Byzantine Antiquities</i>	
	685

3. ΓΕΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ - GENERAL ISSUES**APOSTOLOS SARRIS, NIKOS PAPADOPOULOS,
GIANLUCA CANTORO, ATHOS AGAPIOU, SYLVIANE DÉDERIX,
CHRISTINA TSIGONAKI & MAUD DEVOLDER**

New technologies for capturing the dynamics of cultural landscapes	689
Νέες τεχνολογίες για την ανίχνευση της δυναμικής των πολιτιστικών τοπίων	699

ΟΛΓΑ ΓΚΡΑΤΖΙΟΥ

Νεότερα από την αρχαιολογία της βενετικής περιόδου στην Κρήτη	701
Towards an archaeology of Venetian Crete	707

ΜΑΡΙΑ ΒΑΚΟΝΔΙΟΥ

Τεχνικές και εργαλεία λιθοξοϊκής στη βενετική Κρήτη Stone carving tools and techniques in Medieval Crete	709
	717

ΚΙΚΗ ΒΑΚΑΛΟΓΛΟΥ & ΜΑΡΙΑ ΚΟΥΣΟΥΛΑΚΟΥ

Οι πέτρινοι φάροι της Κρήτης: Το φαρικό δίκτυο στους νεότερους χρόνους	719
<i>The lighthouses of Crete</i>	
	731